

Rykket ut for å sta

På midten av 1800-tallet oppsøkte lokale skattejegere en gravhaug på Mjølhusmoen i Froland. Gjenstandene kunne forsvunnet for alltid, men takket være resolutt handling ble de reddet for ettertiden. Snart skal de frem i lyset igjen.

Oktober 1849. I løpet av nattens mulm og mørke oppsøkte en del «unge mennesker» gravfeltet på Mjølhusmoen i Froland. De var utstyrt med fakler og spader, og var trolig på jakt etter gull eller andre verdier. En gravhaug fra folkevandringstiden ble åpnet, og etter hvert støtte de på en kiste av steinheller. De fjernet to overliggende steiner som utgjorde kistelokket. Inni kista lå levningene av et menneske med gaver som noen omsorgsfullt hadde sendt med den døde.

Noen dager seinere hadde nyheten om denne noe ufaglige gravingen nådd formannen for Arendals Skoles offentlige Bibliothek og Museum, Morten Smith Dedekam. Han rykket resolutt ut for å undersøke omstendighetene. Da han kom til funnstedet, fikk han, etter egen beskrivelse, «med Vanskelighed reddet ovennævnte Sager». Sakene han refererte til beskrev han blant annet som fire spenner, hektespenner av sølv, kobbernål, en sølvplate, to steinringer med hull i midten, en blå glassperle og en mengde keramikk-skår. Graverne hadde funnet flere keramikurner, men alle var gått i stykker ettersom den såkalte utgravningen hadde foregått «skjødesløst».

Dedekam var opprørt over gravplyndringer og i Den Vestlandske Tidende tirsdag 23. oktober 1849 sto det: «Hvad Ondt har hiin Fortids Mand gjort den nærværende Slægt, der tør ustraffet forstyrre Gravens Fred og drage for Dagens lys hans kanskje mødige og trætte Been? O! herlige Frihed til at ruinere, plyndre og vanhellige Gravene!».

Dedekam tok med seg gjenstandene tilbake til museet i Arendal der de ble katalogisert og utstilt. I sine notater skrev han at dersom gravningen hadde vært utført «med Omhyggelighed og med den fornødne Indsigt, vilde sikkert flere Sager vært fundne ligesom man ogsaa vilde være komne

til kundskab om disse Sagers innbyrdes Leje. Da jeg efter nogle Dages Forløb ankom til Stedet, laae Alt Hulter til Bulter».

Gjenstandene i denne grava kunne forsvunnet for alltid. I stedet fikk de nytt liv på museum. I Arendal. Og her er de fortsatt. De kom opp i dagen i en tid da de tidligste museene hadde begynt å samle inn gjenstander, men før kulturminneloven ga bestemmelser over hvilke museer som skulle eie oldsaker. Slik ble de en del av den største samlingen av arkeologiske gjenstander mellom Oslo og Stavanger, nærmere bestemt arkeologisamlingen til Aust-Agder kulturhistoriske senter.

Staten overtar. Før 1905 var det ikke forbudt å gå på skattejakt i en gravhaug, og folk kjente til at de kunne inneholde gull og andre verdisaker. Det som derimot kanskje ville forhindret deg i å åpne gravhaugen var frykten for forfedrenes hevn. Ville det gå deg ille dersom haugfolket ble forstyrret? Folketroen la en viss demper på ødeleggelsene av kulturminnene, men som Mjølhushistorien viser var det ikke alle som lot seg stanse av slikt.

Ideen om å bevare fortidslevninger gjorde seg gjeldende i Norge i første halvdel av 1800-tallet, i en tid da spørsmål om norsk identitet og historie var svært aktuelt. På den tiden var forhistoriske gjenstander i stor grad grunneiers eiendom.

Mjølhusgraven ble gravd i, eller røvet, litt ettersom man ser det. I dag ville det være et lovbrudd, men før kulturminneloven kom i 1905 var kulturminner i liten grad beskyttet av lovverk. Med kulturminneloven ble alle kulturminner fra før reformasjonen (1536) fredet. Det er for øvrig en seiglivet myte at det var Osebergfunnet som førte til denne loven. Osebergfunnet ble oppdaget i 1903, mens utformingen av lovteksten var påbegynt allerede i 1897. Lovteksten lå

Arkeologisamlingen utstilt på Arendals museum. Gjenstandene fra Mjølhus på nederste hylle, ca.

med andre ord til behandling da vikingeskipet ble gravd ut i 1904. Kanskje bidro funnet i noen grad til å aktualisere loven, men det er en annen historie.

Kulturminneloven skulle sikre vitenskapelighet og fellesskapets verdier. Fra da av skulle arkeologiske utgravninger utføres av landsdelsmuseene, og bare disse skulle foreta innsamling av arkeologiske gjenstander. For Aust-Agders vedkommende var dette Oldsaksamlingen i Oslo.

Arendal – en moderne by. Allerede i 1832 ble Arendals Skoles offentlige Bibliothek og Museum etablert. På denne tiden var Arendal en stor sjøfartsby. Hit kom impulser fra inn- og utland, og det var et miljø som tok til seg nye trender. Det var eidsvollsmann og lege Alexander Christian Møller, skolebestyrer og seinere statsråd og stortingsmann Otto Vincent Lange, lærer og seinere sogneprest Andreas Faye, og kjøpmennene Jacob Thue og Morten Smith Dedekam som sto bak etableringa. Sistnevnte ble seinere ordfører og museets første for-

mann. Hovedtanken bak etableringa var å fremme opplysning, kultur og god smak hos den oppvoksende slekt, som hos byens innvånere for øvrig. Museet ble utviklet etter forbilde fra Bergen museum som var etablert noen år tidligere. Arendal fikk dermed ett av Norges aller tidligste museer.

Typisk for de tidlige museene var at de samlet inn både naturhistoriske og kulturhistoriske objekter. Gjenstandene viste til en virkelighet som ikke var tilgjengelig for folk flest. Dette kunne være gjenstander fra fortiden, fra fjerne strøk, eller gjenstander så kostbare at de var de færreste forunt å eie. I henhold til innbydelseskortet fra Arendal i 1832 skulle man samle inn «bøger af alle Slags, enhver ting, der med den Sjældenhed, dens Kunstværd, dens Ælde, eller i anden Henseende fortjener at bevares». Museet samlet inn blant annet skinnbrev fra middelalderen, sjeldne antikviteter, utstoppede dyr og fugler, mineraler, og gjennom skipsfarten mottok museet både etnografiske gjenstander og naturalia fra fremmede land.

Unse gravrøvere

midt i bildet. Postkort fra Arendals museum.

Det skjoldformede smykket. FOTO: AAKs

En av de to korsforma spennene fra Mjølhus. FOTO: AAKs

Portrett av Morten Smith Dedekam.

FOTO: AAKs portrettsamling

FAKTA

I et historisk lys

● Annenhver fredag vil historikere i Agder skrive om aktuelle saker i et historisk lys. Spalten er et samarbeid mellom Den norske historiske forening (HIFO), avd. Agder og Agderposten. Gjennom en slik spaltefett vil historikere i ulike stillinger og med ulik yrkeserfaring betrakte Agder, Norge og verden ut fra sitt profesjonelle ståsted. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: Thomas.hagen@stifetlsen-arkivet.no eller redaksjonen@agderposten.no

Gjenstandene i Mjølhusgrava var av en «ælde», og sammen med andre oldsaker kjøpt eller gitt i gave til museet, utgjør de i dag en flott og god arkeologisamling. Ettersom disse ble samlet inn før kulturminneloven trådte i kraft, har disse gjenstandene kunne bli i Arendal. Det som startet som Arendals Skoles offentlige Bibliothek og Museum, heter i dag Aust-Agder kulturhistoriske senter og har en samling få museer eller arkiv i Norge, utenom landsdelsmuseene og statsarkiv, kan vise til.

Nyere forskning. Dedekam skrev en rekke nedtegnelser om funnet på Mjølhusmoen i 1849, og disse er nå en del av Aust-Agder kulturhistoriske senters arkiv. Det er vanskelig å være uenig med Dedekam om at gravingen på Mjølhusmoen ikke var tilfredsstillende utført, og at det ville være ønskelig med mer kunnskap om hvor gjenstandene var plassert i grava. Likevel gir Dedekams notater, og ikke minst gjenstandene i seg selv, fortsatt mye informasjon for dagens arkeologer.

Hva vet vi så om gravfunnet i dag? Smykkene har tilhørt en kvinne. Hun ble trolig gravlagt i første halvdel av 400-tallet e.kr. Hun ble lagt i en hellekiste. De etterlatte sendte med henne gravgaver som ikke var alle forunt, og grava ble markert med en haug. De færreste fikk grava markert på denne måten. Hun var derfor av et rikt sjikt i samfunnet.

I moderne utgravninger analyseres gjenstanders plassering i grava. Hvor smykkene ligger kan gi arkeologer indikasjon om mulige funksjoner de kan ha hatt i drakta. Smykker kan også ha en sosial funksjon, men det skal vi ikke komme inn på her. Da Dedekam ankom Mjølhusmoen var det ikke mulig for han å se gjenstandenes opprinnelige plassering. Alt lå omrotet, så for å si noe om drakta må vi støtte oss på andre gravfunn fra samme tidsperiode.

Mjølhuskvinnen fikk med seg to korsformede spennere og to mindre spennere, såkalte takfotspenner. Videre hadde hun en bronsenål, en perle og en bronselenke. Korsforma spennere

blir ofte funnet i den dodes skulderhøyde. Det er derfor nærliggende å tro at de kan ha holdt kjolen sammen ved skuldrene. Kanskje kan takfotspennerne ha festet et sjal til kjolen? Spiralformede hektespenner ble også funnet i grava. Om de har sittet i en halssplitt, ved håndledet eller i et belte er usikkert. Nåla kan ha hatt en funksjon i en håroppsett, eller har også den sittet i drakta?

Den runde platen som Dedekam referer til, kaller vi i dag et skjoldforma smykke og er et sjeldent funn i Norge. Det finnes noen få andre eksemplarer fra området mellom Trøndelag og Vestfold. Alle disse er funnet i rike kvinnegraver fra første halvdel av 400-tallet. Således faller Mjølhuskvinnen inn i et lite og eksklusivt mønster. I Aust-Agder er det imidlertid funnet tre smykker av denne typen, en på Mjølhus og to på Skrerros i Birkenes kommune. I funnet fra Skrerros var det skjoldforma smykket tredd på et kjede av glassperler. Det ble funnet en perle i Mjølhusgraven, og kanskje var smykket opprinnelig festet på

tilsvarende måte? Kanskje var det flere perler i grava, som enten ble fjernet før Dedekam kom eller som aldri ble funnet?

Det er mer til historien enn det som er gjengitt her. I 2015 kan du selv komme og se funnet. Da vil arkeologisamlingen igjen bli tilgjengelig for publikum på Aust-Agder kulturhistoriske senter. Her vil Mjølhusfunnet få sin selvsagte plass.

Marianne Eldorhagen, arkeolog ved Aust-Agder kulturhistoriske senter

Kilder:

M.S. Dedekam: Notater, AAKs, AA 150.

A. Eriksen: Museum –

en kulturhistorie, Oslo 2009.

I. Trøim: Arkeologisk forskning

og det lovregulerte fornminnevernet.

En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978, Varia 49, 1999.